

KNIHOVNY VÝZNAMNÝCH ČESKÝCH OSOBNOSTÍ – INFORMACE Z DEPOZITÁŘŮ VEŘEJNĚ PŘÍSTUPNÉ NA INTERNETU

Blanka Vorlíčková, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK Praha

Digitální knihovna „Knihovny významných českých osobností“ vzniká jako hlavní výstup projektu nazvaného „Informační systémy zpřístupňující knihovní celky osobností kultury jako součást národního kulturního dědictví“. Tento projekt, řešený na půdě Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (dále jen ÚISK) od března 2007, je financován grantovou podporou Ministerstva kultury ČR (Odbor umění a knihoven – Výzkum a vývoj). Projekt by měl být ukončen v prosinci roku 2009.

Popudem k tvorbě tohoto svým způsobem specifického projektu bylo spojení dvou tématik, které jsou podporovány na ÚISK již několik let. Jedná se o oblast zkoumání knihovních fondů významných osobností¹ a tematiku elektronických systémů zpřístupňujících historické a kulturní dědictví v prostředí internetu. Obě témata jsou na ÚISK předmětem seminářů. Z prvního semináře vychází každý semestr množství kvalitních seminárních prací přinášejících nové informace o mnohdy do té doby neprozkoumaných či dokonce neznámých fondech osobních knihoven i pozůstalostí českých literátů, hudebníků, pedagogů a dalších významných osobností naší historie.

Cílem projektu samotného je, jak již spojení obou tématik napovídá, vytvořit elektronický systém (digitální knihovnu) zpřístupňující informace získané ze zkoumání osobních knihoven a upozornit na tyto vzácné fondy obecně i konkrétně nejen odbornou veřejnost, ale především veřejnost laickou.

Osobní knihovny významných osobností jsou svědectvím života a tvorby svých majitelů a kontextu jejich tvorby. Dají se proto řadit mezi památky historického kulturního dědictví. Na rozdíl od digitálních knihoven zpřístup-

¹ Označením „knihovní fond významné osobnosti“ nebo také „osobní knihovna“ (Private Library, Personal Bibliothek, Bibliothèque personnelle) je myšlena sbírka knih, ale i časopisů a jiných dokumentů, které jedinec vlastní a používá pro svou práci, pro svůj oddych a záliby. Neměla by být zaměňována se sbírkou, v níž jsou shromažďována publikovaná díla jednotlivých autorů. V rámci projektu se řešitelé soustředí především na osobní knihovny majitelů, kteří jsou nějakým způsobem významní pro naši historii.

ňujících vzácné rukopisy, fotografie, mapy, hudebniny a další součásti „dokumentace“ naší historie však nenalezneme jedinou, jejíž náplní by byly osobní knihovny.

Protože existence zmiňovaných fondů zatím nevešla příliš ve známost, byl vytvořen projekt, jehož řešitelé si dali za cíl informovat uživatele právě o existenci těchto fondů, zpřístupnit obrazové a textové informace o několika vybraných osobních knihovnách a díky seznamu zjištěných osobních knihoven možná i podnítit další jejich zkoumání. Vznikající digitální knihovna je tedy prozatím, co se týká obsahového zaměření, první svého druhu. Ačkoli neuchovává digitální kopie historicky vysoce cenných dokumentů jako jsou např. rukopisy či staré tisky, zachycené významné prvky v knihách osobních knihoven, jež jsou její náplní, jsou taktéž historickými památkami a je užitečné uchovat je v digitální podobě v případě fyzického zničení fondu.

Obr. č. 1 – Hlavní strana webové aplikace „Knihovny významných českých osobností“

Osobní knihovny

V našich zemích má téma zkoumání osobních knihoven tradici, již by bylo škoda přerušit. Pozornost věnovanou těmto vzácným fondům můžeme zaznamenat ve 20. a 30. letech minulého století především v periodickém tisku. V té době byly ve středu pozornosti především knihovny Otokara Březiny, K. H. Borovského, Arnošta Procházky, Julia Zeyera, Arne Nováka, Jaroslava Vrchlického, Jana Nerudy a T. G. Masaryka. Často se bohužel jednalo o zprávu o osobní knihovně právě prodané v aukci či výzvu k záchraně

některé knihovny před rozprodáním. Ze 20. let 20. století se dochovalo také poměrně velké množství aukčních katalogů, především z aukcí knihkupce a archiváře Karla Zinka. Tyto aukční katalogy nám zprostředkovávají obraz osobní knihovny Arnošta Procházky, hraběte Clam Martinice ze Smečna, knihovny hrabat Apponyiů na zámku Oponice, spisovatele Ferdinanda Čenského a dalších soudobých bibliofilů. Dnes umístěny v knihovních fondech Národní knihovny ČR jsou již jediným vodítkem k poznání zmíněných osobních knihoven samotných.

Na téma osobních knihoven (resp. jednotlivých knihoven) publikovalo od 20. let množství autorů, většinou se však jednalo o samostatné příspěvky nežli o soustavnou badatelskou činnost. Systematicky se tomuto tématu začal věnovat až PhDr. Richard Khel, CSc., který jej také již před více jak deseti lety zavedl v podobě přednášek na ÚISK.

Badatelé v této oblasti však mají široké pole působnosti. Paměťové instituce České republiky uchovávají velké množství fondů osobních knihoven. Hlavními z nich jsou Knihovna Památníku národního písemnictví (87 knihoven), Knihovna Národního muzea (82) a Národní knihovna ČR (16). Osobní knihovny jsou však uchovávány také v knihovnách univerzitních (např. v knihovních fondech FF UK je umístěno 19 osobních knihoven), v knihovnách zemských (např. Moravská zemská knihovna vlastní knihovny O. Březiny, J. Demla, J. Floriana), torza osobních knihoven nacházíme ale i ve sbírkách literárních pozůstalostí, v muzeích, „rodných domech“ a v soukromých rukou potomků a sběratelů (např. knihovna J. Haška, J. Lady, K. Čapka).²

Zpřístupňování těchto fondů však prozatím ze stran institucí nepřekročilo práh studoven. Proto byl vytvořen projekt, který upozorní na existenci těchto památných celků a pomocí webové aplikace přiblíží původní majitele z nového úhlu pohledu uživateli tak, jak je dnes zvyklý, tj. online v prostředí internetu.

V rámci projektu bylo zpracováno šest knihoven:

- osobní knihovna Jaroslava Ježka, uchovávaná ve fondech Českého muzea hudby (součást Národního muzea), umístěná v Modrém pokoji Jaroslava Ježka v Kaprově ulici (634 sv. knih a 152 hudebnin)
- osobní knihovna Karla Čapka, dochovaná v majetku Čapkových potomků (2 000 sv.)
- torzo zachované z početné sbírky osobní knihovny Karla Havlíčka Borovského. Knihy jsou umístěny ve fondech Literárního archivu

² Více v článku: Známí neznámí čtenáři. In *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. Roč. 61, č. 4. Kladno: SVK, 2009. V tisku.

Památníku národního písemnictví, Knihovny Národního muzea a Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě (zatím celkem 25 svazků)

- torzo knihovny Boženy Němcové uchovávané ve fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví (4 svazky)
- část osobní knihovny Zdeňka Fibicha, která je umístěna v knihovně Ústavu hudební vědy FF UK v Praze (808 sv.)
- osobní knihovna Mikoláše Alše, kterou uchovává Knihovna Památníku národního písemnictví (zatím ve zpracování).

Fondy nejsou prezentovány jako celky, protože jejich původní podobu není dnes již možno s určitostí zjistit, u většiny z nich je torzovitost zřetelná. Snahou řešitelů projektu je v rámci webové aplikace zpřístupnit také informace o knihách, které se podle pramenů v osobních knihovnách nacházely, které jsou dnes však již nezvěstné (existují např. vlastnoručně psané seznamy knih B. Němcové či seznamy knih K. H. Borovského o nichž publikoval již P. Kneidl³).

Při zkoumání fondů osobních knihoven je soustředěna pozornost především na vyhledávání a zachycení výjimečných prvků v knihách, jimiž jsou podpisy, věnování, exlibris, vpisky a zatrhávání v nich.

Popis uživatelského rozhraní

Webové stránky „Knihoven významných českých osobností“ umístěné (prozatím) na adrese <http://knihovny.mathan.cz/> jsou veřejně přístupné všem uživatelům a jsou koncipovány především jako prezentace šesti výše zmíněných osobních knihoven.

Struktura, funkce a úprava systému byly navrženy a následně vytvořeny na základě potřeb zpřístupnění významných prvků osobních knihoven a kontextuálních informací, které je třeba ve vztahu k osobní knihovně uvést a které představí uživateli původního majitele knihovny jako čtenáře a jeho vztah ke knize.

Orientace ve webové aplikaci je díky jednoduché struktuře nenáročná. Pro pohyb na stránkách je užívána tzv. drobečková navigace, díky níž má uživatel možnost vidět, na které úrovni ve struktuře webové aplikace se nachází.

Hlavní stránka webové aplikace obsahuje informace o projektu, odkaz na sekce jednotlivých osobních knihoven (M. Aleš, K. H. Borovský, K. Čapek, Z. Fibich, J. Ježek, B. Němcová), odkaz na další dochované knihovny a případné aktuality z činnosti projektu či oblasti osobních knihoven. Každá sekce jmenovaných šesti knihoven obsahuje soupis knihovny, články a aktuality.

³ KNEIDL, Pravoslav. Havlíčkova knihovna. In *Sborník Národního muzea*. 3/4. Praha: Národní museum, 1957, s.53–97

Každá z šesti jmenovaných knihoven je prezentována textovým a obrazovým obsahem. Jsou zde obsaženy informace o historii fondu, jeho velikosti, informace o čtenářství původního majitele, popř. další zjištěné informace související s knihami z té které osobní knihovny. Jádrem každé sekce je „soupis“ konkrétní osobní knihovny, v němž jsou k dispozici k prohlídce knihy připisované údajně či průkazně (podle podpisu, exlibris, věnování, vpisků) do fondu osobní knihovny. V soupisu je možno pohybovat se pomocí volby prvního písmene příjmení autora knihy nebo prohlížet stránky soupisu pomocí posuvníku. Díky soupisu může uživatel nahlédnout do osobní knihovny, prohlédnout si data o titulech, které do ní patří nebo s největší pravděpodobností patřily, a digitální kopie výše zmíněných výjimečných prvků společně s digitální kopií obálky a titulní stránky ve svazcích individualizovaných. Soupis je uživateli předkládán jako interaktivní seznam. Popis jednotlivých knih je proto prezentován jako „citace“ v některých případech ilustrované obrazovými kopiemi.

Obr. č. 2 – Stránka se soupisem fondu osobní knihovny J. Ježka umístěné v Modrém pokoji

Při zobrazení konkrétní knihy se uživateli zobrazí tyto informace o titulu:

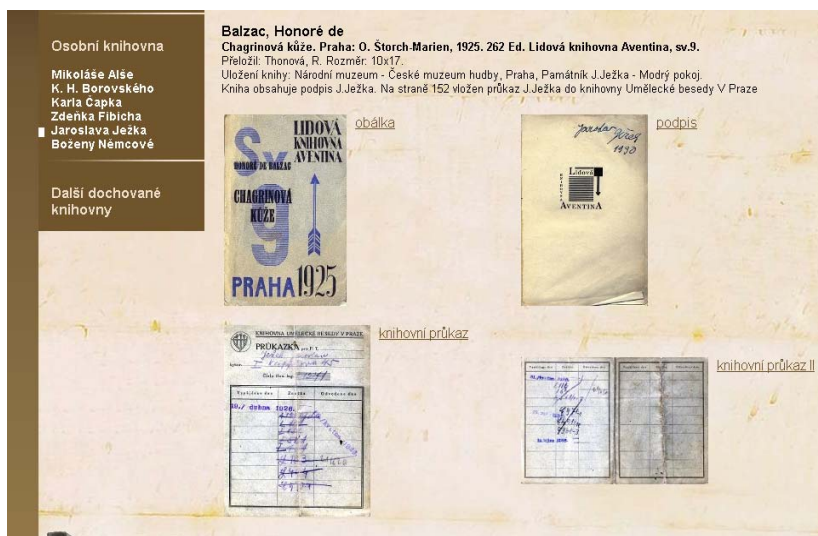
- jméno a příjmení autora
- název knihy
- nakladatel

- rok a místo vydání
- počet stran

a náhled pořízených kopií stránek této knihy (velikost 100 × 100 pixelů).

Při kliknutí na jeden z náhledů se uživatelí otevře větší náhled (velikost 700 × 950 pixelů) spolu s informacemi o knize, jejích rozměrech a jejím umístění. V některých případech informace o dalších původcích spolupracujících na tvorbě svazku – ilustrátor, autor typografické úpravy, autor obálky, autor návrhu vazby, autor návrhu grafické úpravy, pokud je jejich uvedení důležité či významné z výtvarného hlediska.

Pokud uživatel nezvolí popis knihy, ale přímo stránku v prvním náhledu, otevře se mu tato stránka přímo v plném zobrazení (650 × 950 pixelů). U plného zobrazení stránky je nad obrázkem textový přepis věnování nebo vpisků.

Obr. č. 3 – Náhled digitálních kopií pořízených ze svazku H. de Balzaca Chagrinová kůže (1925) náležejícího do os.knihovny J. Ježka s knihovním průkazem

Vedle výše zmíněných šesti knihoven bude obsažen v sekci „Další dochované knihovny“ seznam dalších zjištěných českých a zahraničních osobních knihoven. Každá knihovna bude prezentována formou „hesla“, které bude obsahovat jméno původního majitele, jeho životní data a oblast společenského působení, umístění knihovny a počet svazků, stručnou charakteristiku osobní knihovny co do obsahu a autorského zastoupení, zjištěné individuální prvky v knihách (podpisy, věnování, vpisky, podtrhávání aj.). Nezbyt-

nou součástí každého hesla bude seznam literatury podávající informace o té které osobní knihovně. Protože se stále objevují další informace o osobních knihovnách, hesla budou i po ukončení projektu do webové aplikace dále doplňována. Základem této sekce je seznam osobních knihoven uchovávaných ve fondech Knihovny Památníku národního písemnictví a Knihovny Národního muzea, dále knihovny zmiňované v dostupné publikované literatuře a seminárních pracích posluchačů semináře „Osobní knihovny významných osobností“ a v neposlední řadě knihovny, jejichž existence je řešitelům projektu známa a o nichž ještě neexistují písemné zmínky.

Vyhledávat může uživatel pomocí zadání dotazu v jedné vybrané knihovně nebo napříč všemi knihovnami (tedy nejen ve zmíněných šesti, ale i v „Dalších dochovaných knihovnách“) a ve všech článcích a aktualitách. Tak lze zadat například dotaz na „věnování“, „podpis“, „exlibris“, konkrétní titul nebo jméno autora ve všech obsažených sbírkách osobních knihoven.

Technické řešení

Webová prezentace bude přístupna v české a anglické verzi. Aby byla zajištěna ochrana digitálních dat a konektivita s případnými dalšími systémy, bude implementován pro potřeby digitální knihovny kontejnerový formát METS, případná výměna dat bude realizována přes OAI-PMH protokol.

Závěr

Projekt by mohl být pilotní aktivitou k možným dalším větším projektům v oblasti zpřístupňování osobních knihoven nebo snad alespoň inspirací pro institucionální vlastníky podobných fondů. Prozatím je např. v rámci portálu Europeana přístupno dvanáct stránek několika svazků z osobní knihovny Roberta Burnse⁴, možná by tam podobných památek kulturního dědictví mohlo být v budoucnosti více.

Literatura

Národní knihovna České republiky. *Rukověť tištěných knihovních fondů Národní knihovny České republiky: od prvotisků do konce 19. stol.* Praha: Národní knihovna České republiky, 2006. 342 s. ISBN 80-7050-456-0

Soupis knihovních fondů KNM. Interní soupis – rukopis.

Wolfová, E. *Průvodce po fondech PNP: knihovní celky 1953–1997.* Památník národního písemnictví, Praha. 40 s. Interní dokument.

⁴ Svazky jsou uchovávány ve fondech Nithsdale Museums, Skotsko.